

ÂŞIK ŞİİRİNDE AYAK VE RUHSATÎ'YLE FEHMÎ GÜR'ÜN ORTAK AYAKLI ŞİİRLERİ*

Yrd. Doç. Dr. Doğan KAYA

Âşıklık geleneğinde, ayak sözü ile, dörtlüklerin son mısralarındaki kafiye kastedilir. Bu kafiye ise, genellikle ilk dörtlüğün ikinci mısrasında başlatılır. Şiiri meydana getiren dörtlüklerin ilk üç mısraları kendi aralarında kafiyelenirler. Hâlbuki ayak, bunlardan bağımsız olarak dördüncü mısralar arasında bir kafiye bütünlüğünü arz etmek durumundadır. Bir başka deyişle, âşık şiirleri iki çeşit kafiye sistemi ile vücuda getirilir. Birincisi; dörtlüklerde, ilk üç mısrada oluşturulan kafiyeler; ikincisi ise, dörtlüklerin son mısrasında ses birliği sağlama esasına dayalı olarak meydana getirilen kafiyeler. Bunlardan ilkinde **kafiye** veya **uyak**, ikincisine yani dörtlüklerin son mısralarında oluşturulan kafiyelere ise **ayak** denir.

Âşık şiirinde ayaklar, belirli fonksiyonları icra ederler. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Şiirin şekillenmesinde belirleyicilik vasfı vardır.
2. Bünyesinde ortak sesler bulundurmalarından dolayı şiirde ahenk sağlarlar.
3. Gerek ait olduğu dörtlükteki mısralar arasında gerekse şiirin tamamında dörtlükler arasında ilişki sergileyerek konu ve anlam bütünlüğünün oluşmasına yardımcı olurlar.
4. Karşılaşmalarda âşıkların sanat güçlerini sergilemesinde etkin rol oynarlar.
5. Şiirin sazla söylendiğinde, işlenen konuyla bağlantılı olarak yeni ezgilerin ve tavırların oluşmasını sağlarlar.

Diğer taraftan, Prof. Dr. Umay Günay, âşıklık geleneğinde önceden bilinen ayakları kullanan âşıkların birbirine benzeyen yeni şiirleri vücuda getirdiklerine dikkati çeker. *"Ayrıca âşıklar kendi şiirlerini ve usta malı şiirleri ezberlerken, şiirin aslı ve tamamı yerine, ayağı, şiirin konusu ve nazım türünü ezberlemekte, gerektiği zaman şiirleri bu bilgilerle yeniden inşa edebilmektedirler.... Birbirlerinden habersiz iki âşık aynı ayak ve aynı konuda birbirine fevkalade yakın şiirler söyleyebilirler."*¹ Konuya, bu açıdan baktığımızda, ayakların âşıklık geleneğinde

* , Ramazan Çiftlikçi, *Arapgirli Halk Şairi Fehmi Gür*, Malatya, 2000, s. 114-119.

¹ Umay GÜNAY, *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara, 1992, s. 182.

ne derece önemli rol oynadıklarını görürüz. Zaten, tevarüt dediğimiz şiirlerin ortaya çıkması da ortak ayak kullanma sebebine dayanır.

Ayak: Âşık şiirinde genellikle ilk dörtlüğün ikinci mısrasında başlatılan bütün dörtlüklerin son mısralarında mısranın tamamında aynen tekrarlanan sözlerle yahut yarım, tam, zengin hatta cinaslı kafiyeyle vücuda getirilen ve dörtlüklerin mihengi durumunda olan kafiyeyle denir.

Ayak mısrasında kafiyeyle söz, çoğunlukla kafiye+redif şeklinde mısranın herhangi bir yerinde görülür. Nadiren de olsa mısra sonunda redif olmadan sadece kafiyeyle bulunduğu örnekler de yok değildir. Sözcüğü; Ispartalı Seyranî'nin Vak'a-i Hayriye Destanında böyle bir durumla karşılaşırız.

*Bir dasitan nakledeyim bu sene
Dehr-i dîn içinde ola hikâyet
Döndü lâtif devran her ehl-i dine
Hak Gani Mevlâ'dan lutf u inayet²*

Ayak mısralarında kafiye, mısranın genellikle ortasındadır. Ama mısranın başında veya sonunda da olabileceğini unutmamak gerekir. Sözcüğü şu örneklerde ayaklar mısranın başındadır.

*Şans atını sürdüm yola gitmedi
"Deh" demekten başka ne diyebildim
Aklım yetse ne ki gücüm yetmedi
"Ah" demekten başka ne diyebildim (İsmetî)*

Şu örneklerde de ayağı oluşturan kafiyeyle mısra sonunda görürüz:

*Bu dil mahşere dek olunmaz huşyâr
Peymane-i aşkın mestanesidir
Aşk oduna yanar eylemez izhar
Hakikat şem'inin pervanesidir (Erzurumlu emrah)*

Ayak mısralarında kafiye, daha ziyade mısranın ortasında bulunur. Kafiyeyle sonra gelen ve aynen tekrarlanan ek yahut kelimeler ise, rediftirler. İşte birkaç örnek:

*Ela gözlerini sevdiğim dilber
Kokuya benzettim güller içinde
İnceciktir belin hilâldir kaşın
Selviye benzettim dallar içinde (Karacaoğlan)*

*Gönül bu aşk ile fani dünyada
Ölene dek böyle gez garip garip*

² M. Fuat KÖPRÜLÜ, *Türk Saz Şairleri*, C.II, İstanbul, 1940, s. 508.

*Fikrin dümen olsun aklın deryada
Hicran deryasında yüz garip garip (Nihanî)*

Ayaklar, **kafiyelerin özelliğine göre** tek ayak ve döner ayak diye ikiye; **kafiye derecelerinin zorluğuna göre** ise geniş ayak, dar ayak ve kapanık ayak olmak üzere üçe ayrılır.

Âşık edebiyatının temsilcileri olan âşıklar, eserlerini ortaya korken, şüphesiz birtakım sebeplerden etkilenirler. Hasret, dert, gurbet, aşk, yalnızlık gibi hususlar etkileyici faktörlerin başında gelir. Diğer taraftan etkileşim, şiir tekniği açısından da kendisini gösterir. Bu da yukarıda sözünü ettiğimiz (ayak) vasıtasıyla olur.

Âşıklar genellikle kendisine ait orijinal ayakları kullanarak şiirlerini vücuda getirirler. Ne var ki, bazı âşıklar, zaman zaman çevresinde iz bırakmış yahut kendisinden önce yaşamış ünlü bir âşığın kullandığı ayağı alıp yeni bir şiir de söyleyebilir. Edebiyatımızda bu söylenmiş pek çok âşığa ait yüzlerce şiir vardır. hemen söyleyelim ki, kendisinden önce âşıkları en fazla etkileyen âşık, Karacaoğlan, Âşık Ömer, Emrah, Sümmanî, Şenlik ve Ruhsatî'dir.

Biz de burada bir vesile ile Ruhsatî'nin Arapgirli Fehmi Gür'e olan etkisinden bahsedeceğiz.

Ruhsatî Sivaslı olup 1835-1911 yılları arasında yaşamış bir âşığımızdır. Mezarı, ömrünün büyük bölümünü geçirdiği Deliktaş'tadır. Deliktaş, Kangal'a bağlı bir köydür.

Ruhsatî, gerek kişiliği ve gerekse kuvvetli deyişleriyle çevresinde sevilmiş ve sayılmıştır. Sözgelisi; "çite kıyamaz" redifli şiirinde Darende, Sivas, Gürün, Hekimhan gibi yörelerde tanındığını ve sevildiğini ifade etmektedir.

Ruhsatî'den etkilenen âşıkların başında oğlu **Minhacî** gelir. Minhacî'den başka başta **Meslekî, Zakirî (Noksanî), Emsalî** ve **Tabibî** olmak üzere **Bekir Kılıç, Dilhanî, Ehramî Fırakî, Gafilî Hamza, Sızırılı Hasan, Hitabî, Kelamî, Kenanî, Memiş Eroğlu, Muzaffer, Nedimî** ve **Zakirî** gibi âşıkları etkilemiştir. Hatta bu etkileşimden, edebiyatımızda ruhsatî kolu dediğimiz bir vücuda gelmiştir.

Çevresinde bu kadar iz bırakan Ruhsatî'nin aynı coğrafyada olan Arapgirli Fehmi Gür'ü etkilememesi düşünülemez. Meseleye bu açıdan baktığımızda, gerçekten de âşığımızın, Ruhsatî'den büyük oranda etkilendiğini görürüz. Değerli bilim adamı Yrd. Doç. Dr. Ramazan Çiftlikçi'nin, titiz bir çalışma sonucu yayımını sağladığı Arapgirli Halk Şairi Fehmi Gür adlı kitapta yer alan 150 şiirden 13'ü, Âşık Ruhsatî'nin kullandığı ayakla söylenmiştir.

Âşıklar, ustamalı deyişleri söylerken, daha çok çevresinde iz bırakmış âşıkların veya ustasının ya da kendisinden önce yaşamış meşhur halk şairlerinin deyişlerini de söylerler. Öyle an gelir ki, gençliğinden beri ustamalı

söyleyen şair, zihninde yer eden sözleri ve kafiyeleri kendi şiirlerinde kullanmaya başlar

Fehmi Gür'ün şiirlerini incelediğimizde, onun hemen hemen aynı yörenin âşıklarından olan Ruhsatî'nin etkisinde kaldığını görürüz.

Ruhsatî ve Âşık Fehmî'de ortak ayaklar konusunu iki cephede ele alabiliriz. Bunlardan birincisi; kafiyesi ve redifi ortak olan ayaklar, ikincisi; kafiyeleri farklı redifleri ortak olan ayaklar.

İlk bölüme ait tespit edebildiğimiz dokuz şiirde ayaklar, her iki şairde de ilk dördüklerin ikinci dizesinde başlatılmıştır. Ayakların tamamı döner ayak olup kafiye+redif şeklindedirler. Şiirler aşk, din, sosyal hayat ve toplumda tipler konuludur. Sekiz şiir on bir, bir şiir de sekiz hecelidir.

Ruhsatî

Bir vakte erdi ki şimdi günümüz
Ayak belli değil **ser belli değil**
Bir gül-i ra'nâya olduk mübtelâ
Bülbül belli değil **har belli değil**
(Şiir No: 181)³

Yine bahar geldi seller söküldü
Terk eyle harabı **gülşeni bülbül**
Ben de senin gibi âşıkım güle
Didemin yaşına **baksana bülbül**
(Şiir No: 184)

Safadan el çekip cefaya taptım
İster ağlat ister **güldür efendim**
Kederden ruhuma türbeler yaptım
İster yaşat ister **öldür efendim**
(Şiir No: 219)

Evvel bahar yaz ayları doğunca
Benim gibi akar **seller sabahtan**
Kible tarafından Mekke'den beri
Bir haber getirir **yeller sabahtan**
(Şiir No: 250)

Fehmi Gür

Zaman ahir zaman oldu dediler
Zarar belli değil **kâr belli değil**
Sonbahar yapraklar soldu dediler
Bahçe belli değil **bar belli değil**
(Şiir No: 52)⁴

Baharın son ayı açıldı günleri
Atasın kendini **meydana bülbül**
Soldu yayladaki nazlı sümbüller
Safalar veresin **gülşene bülbül**
(Şiir No: 54)

Boş bardak elimde karşına geldim
Kerem et susuzum **doldur efendim**
Kölenim reddetme kapından beni
Tükenmez gerisi **boldur efendim**
(Şiir No: 77)

Ne güzel devlettir dikkat eyleyin
Nasıl olur mor **sümbüller sabahtan**
Sözünüze karşı bir şey söyleyin
Elvan elvan kokar **güller sabahtan**
(Şiir No: 93)

³ İlgili rakam şu eserdeki şiir numarasını gösterir: Doğan KAYA, **Âşık Ruhsatî**, Sivas, 1999.

⁴ İlgili rakam şu eserdeki şiir numarasını gösterir: Ramazan ÇİFTLİKÇİ, **Arapgirli Halk Şairi Fehmi Gür, Hayatı Sanatı**, Malatya, (1997)Şiirlerinden Seçmeler,

.....	
Gerek yatsın gerek dursun çalışsın Günden güne artar malı cömerdin Bir nan verse malik olur on nana Elbet yeşil olur alı cömerdin (Şiir No: 275)	<i>Cömerdin nekesin vasfın söyleyim Açılır cennette gülü cömerdin Birer birer size beyan edeyim Açıktır her daim eli cömerdin</i> (Şiir No: 101)
.....	
Kıyafete bakıp çoban bellemen Erkân da var iz'an da var yol da var Bir tüccarım yeni bedesten açtım Kutnuda var kumaş da var şal da var (Şiir No: 328)	<i>Ne kadar ürürse üredursunlar Kervanlar geçecek doğru yol da var İblisin yolunu soradursunlar Şeytanların azdırdığı kul da var</i> (Şiir No: 111)
.....	
Vaktimiz hünkârı Gazi Hamit Han Nüfuzun artırsın Rahman dediler Vezir vüzerasın ber-karar etsin Kitabımız aziz Kur'an dediler (Şiir No: 351)	<i>Amentü billahi demek ne demek Allah'ı bir bilip inan dediler Dünyaya verdiği emek boş emek Gaflet uykusundan uyan dediler</i> (Şiir No: 120)
.....	
Haber almayana anlatmak haber Saatçilikten de gayet zor imiş Kendi kusurunu bilmeyen adam Kulağı işitmez gözü kör imiş (Şiir No: 420)	<i>Zamanında bir damlacık su idim Başıma gelecek haller var imiş Rahme düşüp günden güne büyüdüm Yedi türlü geçit yollar var imiş</i> (Şiir No: 141)
.....	
Dünyanın temeli yitti Geçinmesi çetin oldu Fukaraya gün kalmadı Mürtekipler metin oldu (Şiir No: 431)	<i>Vah beni ömrüm vah beni Dünya bana zindan oldu Ezme bunca bırak beni Benim halim yaman oldu</i> (Şiir No: 449)

Kafiyeleri farklı redifleri ortak olan ayaklar hakkında ise şunları söyleyebiliriz: Bu şiirler arasında kafiye birliği yoktur. Bunun yerine kişilerin üzerinde etkisi fazla olan ve redif olarak seçilen sözler seçilmiştir. Aslında bu hususu, ayak kavramının dışında telakki etmemiz gerekir. Fakat, aşıkların birbirlerini etkilemelerinde ayağın olduğu gibi alınmasının yanı sıra sadece redifin de alındığı sık görülen hususlardandır. Bu bakımdan aşağıda ilk dörtlüklerini aldığımız örnekleri buraya kaydetmekte sakınca görmedik.

Ruhsatî

Nasihatım budur sana bir öğüt
Sözünü bilmeyen **kuldan ırak ol**
Yoklamadan geçme her bir dereyi
Dibi görünmeyen **gölden ırak ol**
(Şiir No: 183)

.....

Billahi ağyara vermem seni
Elimde bu kadar **mesnet var iken**
Çevirir dört yanın hisar eylerim
Bende ilm-i simya **kuvvet var iken**
(Şiir No: 256)

.....

Daha senden gayrı âşık mı yoktur
Nedir bu telaşın ey **deli gönül**
Hele düşün devr-i Adem'den beri
Neler gelmiş geçmiş say **deli gönül**
(Şiir No: 189)

.....

Billahi ağyara vermem seni
Elimde bu kadar mesnet **var iken**
Çevirir dört yanın hisar eylerim
Bende ilm-i simya kuvvet **var iken**
(Şiir No: 256)

.....

Yar beni düşürdün dilden dillere
İncitme sevdiğim gel yavaş yavaş
Yönümü döndürdüm garip illere
Göründü gözüme yol **yavaş yavaş**
(Şiir No: 415)

Er kalkan âşıklar menzile yetti
Sen de tedarikin gör yavaş yavaş
Geçti nevbaharım hazan erişti
Yağar dört yanıma kar **yavaş yavaş**
(Şiir No: 416)

x x x

Benim biraz nekre kelâmlarımdan
Darendeli ister çite kıyamaz
Deliktaş'tan dahi isteyen çoktur

Fehmi Gür

Nasihat edeyim sana ilk önce
Bir vefa bilmedik **yardan uzak ol**
Sonunda ellere olma eğlence
Dökme gözyaşını **zardan uzak ol**
(Şiir No: 53)

Ne bir gam çekerim, ne de bir keder
Yeri göğü ol Yaradan **var iken**
Ben çok günahkârım ol yardım eder
İnanmış olduğum iman **var iken**
(Şiir No: 95)

Bir güzelin aşkı düştü canıma
Dayanır mı bu can **deli gönül**
Sevgi dolu damarlarda kanıma
Geceli gündüzlü yan **deli gönül**
(Şiir No: 56)

Ne bir gam çekerim, ne de bir keder
Yeri göğü ol Yaradan **var iken**
Ben çok günahkârım ol yardım eder
İnanmış olduğum iman **var iken**
(Şiir No: 95)

Otur da karşıma çıkart kalemi
Ben söyleyim sen de yaz **yavaş yavaş**
Başımızdan geçen derdi elemi
Nokta noktasına düz **yavaş yavaş**
(Şiir No: 139)

Bir kalbur samana ota kıyamaz

Kendi içerimde neşterim benim
Her kazada vardır isterim benim
Sivas'tan da çoktur müşterim benim
Bir kebab yedirip ete kıyamaz

Yaz geldi ortalık güllük gülistan
Yine benim başım kurtulmaz yastan
Mihrali Bey'e de yazdım bir destan
İkrar verir amma ata kıyamaz

Nice Şirin geldi nice bir Ferhat
Birisi dünyadan almamış murat
Bazen Gürün'den de isterler ebyat
Tazıya zağara ite kıyamaz

Bunca âşık şair geldi cihana
RUHSATÎ birine bulmaz bahane
Nice şî'rim gitti ol Hekimhan'a
Velâkin onlar da duta kıyamaz

Ruhsatî

Bir vakte erdi ki şimdi günümüz
Ayak belli değil **ser belli değil**
Bir gül-i ra'nâya olduk mübtelâ
Bülbül belli değil **har belli değil**
(Şiir No: 181)⁵

Yine bahar geldi seller söküldü
Terk eyle harabı **gülşeni bülbül**
Ben de senin gibi âşıkım güle
Didemin yaşına **baksana bülbül**
(Şiir No: 184)

Safadan el çekip cefaya taptım

Fehmi Gür

Zaman ahir zaman oldu dediler
Zarar belli değil **kâr belli değil**
Sonbahar yapraklar soldu dediler
Bahçe belli değil **bar belli değil**
(Şiir No: 52)⁶

Baharın son ayı açıldı günleri
Atasın kendini **meydana bülbül**
Soldu yayladaki nazlı sümbüller
Safalar veresin **gülşene bülbül**
(Şiir No: 54)

Boş bardak elimde karşına geldim

⁵ İlgili rakam şu eserdeki şiir numarasını gösterir: Doğan KAYA, **Âşık Ruhsatî**, Sivas, 1999.

⁶ İlgili rakam şu eserdeki şiir numarasını gösterir: Ramazan ÇİFTLİKÇİ, **Arapgirli Halk Şairi Fehmi Gür, Hayatı Sanatı**, Malatya, (1997)Şiirlerinden Seçmeler,

İster ağlat ister **güldür efendim**
Kederden ruhuma türbeler yaptım
İster yaşat ister **öldür efendim**
(Şiir No: 219)

*Kerem et susuzum **doldur efendim***
Kölenim reddetme kapından beni
*Tükenmez gerisi **boldur efendim***
(Şiir No: 77)

.....
Evvel bahar yaz ayları doğunca
Benim gibi akar **seller sabahtan**
Kible tarafından Mekke'den beri
Bir haber getirir **yeller sabahtan**
(Şiir No: 250)

Ne güzel devlettir dikkat eyleyin
*Nasıl olur mor **sümbüller sabahtan***
Sözünüze karşı bir şey söyleyin
*Elvan elvan kokar **güller sabahtan***
(Şiir No: 93)

.....
Gerek yatsın gerek dursun çalışsın
Günden güne artar **malı cömerdin**
Bir nan verse malik olur on nana
Elbet yeşil olur **alı cömerdin**
(Şiir No: 275)

Cömerdin nekesin vasfın söyleyim
*Açılır cennette **gülü cömerdin***
Birer birer size beyan edeyim
*Açıktır her daim **eli cömerdin***
(Şiir No: 101)

.....
Kıyafete bakıp çoban bellemen
Erkân da var iz'an da var **yol da var**
Bir tüccarım yeni bedesten açtım
Kutnuda var kumaş da var **şal da var**
(Şiir No: 328)

Ne kadar ürürse üredursunlar
*Kervanlar geçecek doğru **yol da var***
İblisin yolunu soradursunlar
*Şeytanların azdırdığı **kul da var***
(Şiir No: 111)

.....
Vaktimiz hünkârı Gazi Hamit Han
Nüfuzun artırsın **Rahman dediler**
Vezir vüzerasın ber-karar etsin
Kitabımız aziz **Kur'an dediler**
(Şiir No: 351)

Amentü billahi demek ne demek
*Allah'ı bir bilip **inan dediler***
Dünyaya verdiğin emek boş emek
*Gaflet uykusundan **uyan dediler***
(Şiir No: 120)

Haber almayana anlatmak haber
Saatçilikten de gayet **zor imiş**
Kendi kusurunu bilmeyen adam
Kulağı işitmez gözü **kör imiş**
(Şiir No: 420)

Zamanında bir damlacık su idim
*Başıma gelecek haller **var imiş***
Rahme düşüp günden güne büyüdüm
*Yedi türlü geçit yollar **var imiş***
(Şiir No: 141)

.....
Dünyanın temeli yitti
Geçinmesi **çetin oldu**
Fukaraya gün kalmadı
Mürtekipler **metin oldu**
(Şiir No: 431)

Vah beni ömrüm vah beni
*Dünya bana **zindan oldu***
Ezme bunca bırak beni
*Benim halim **yaman oldu***
(Şiir No: 449)

Nasihatım budur sana bir öğüt
Sözünü bilmeyen **kuldan irak ol**
Yoklamadan geçme her bir dereyi
Dibi görünmeyen **gölden irak ol**
(Şiir No: 183)

.....
Billahi ağyara vermenem seni
Elimde bu kadar **mesnet var iken**
Çevirir dört yanın hisar eylerim
Bende ilm-i simya **kuvvet var iken**
(Şiir No: 256)

.....
Daha senden gayrı âşık mı yoktur
Nedir bu telaşın ey **deli gönül**
Hele düşün devr-i Adem'den beri
Neler gelmiş geçmiş say **deli gönül**
(Şiir No: 189)

.....
Billahi ağyara vermenem seni
Elimde bu kadar mesnet **var iken**
Çevirir dört yanın hisar eylerim
Bende ilm-i simya kuvvet **var iken**
(Şiir No: 256)

.....
Yar beni düşürdün dilden dillere
İncitme sevdiğim gel yavaş yavaş
Yönümü döndürdüm garip illere
Göründü gözüme yol **yavaş yavaş**
(Şiir No: 415)

Er kalkan âşıklar menzile yetti
Sen de tedarikin gör yavaş yavaş
Geçti nevbaharım hazan erişti
Yağar dört yanıma kar **yavaş yavaş**
(Şiir No: 416)

*Nasihat edeyim sana ilk önce
Bir vefa bilmedik **yardan uzak ol**
Sonunda ellere olma eğlence
Dökme gözyaşını **zardan uzak ol**
(Şiir No: 53)*

*Ne bir gam çekerim, ne de bir keder
Yeri göğü ol Yaradan **var iken**
Ben çok günahkârım ol yardım eder
İnanmış olduğum iman **var iken**
(Şiir No: 95)*

*Bir güzelin aşkı düştü canıma
Dayanır mı bu can **deli gönül**
Sevgi dolu damarlarda kanıma
Geceli gündüzlü yan **deli gönül**
(Şiir No: 56)*

*Ne bir gam çekerim, ne de bir keder
Yeri göğü ol Yaradan **var iken**
Ben çok günahkârım ol yardım eder
İnanmış olduğum iman **var iken**
(Şiir No: 95)*

*Otur da karşıma çıkart kalemi
Ben söyleyim sen de yaz **yavaş yavaş**
Başımızdan geçen derdi elemi
Nokta noktasına düz **yavaş yavaş**
(Şiir No: 139)*